

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Linnéa Sventorp

En sabbad demonstrationsfrihet?

Om straffansvar för sabotage som begränsning av demonstrationsfriheten

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Mariya Senyk

Termin: HT23

Innehåll

Summary	3
Sammanfattning	5
Förkortningar	7
1. Inledning	8
1.1 Bakgrund	8
1.2 Syfte och frågeställning	9
1.3 Avgränsningar	10
1.4 Metod och material	11
1.5 Forskningsläge	12
1.6 Disposition	12
2. Demonstrationsfriheten	13
2.1 Regeringsformen	13
2.2 Demonstrationsfriheten i Europakonventionen	15
3. Straffbestämmelsen om sabotage	18
3.1 Brottet sabotage i 13 kap 4 § brottsbalken.....	18
3.2 Sabotage och demonstration i hovrättens praxis.....	20
4. Normprövning och grundlags-konform tolkning i svensk rätt	22
4.1 Allmänt om normprövningen i svensk rätt	22
4.2 Regeringsformens proportionalitets-krav som grund för normprövning och grundlagskonform tolkning	24
4.3 Något om normprövningen i förhållande till Europakonventionen	26
5. En analys av Svea hovrätts praxis	27
5.1 Straffansvar för sabotage som en begränsning av demonstrationsfriheten .27	
5.2 Normkonflikt, normprövning och grundlagskonform tolkning i de aktuella rättsfallen	31
6. Avslutande kommentar	35
Käll- och litteraturförteckning	37

Summary

Prior to 2022, protesters had never faced convictions for sabotage, despite the provision existing since 1948. The imposition of criminal liability for sabotage on activists has sparked a debate on how the legislation should be applied. A constitutional perspective is also highlighted, as the court applies criminal law to a situation where the defendant is exercising their constitutionally protected right to demonstrate.

This essay aims to investigate how the crime of sabotage relates to the freedom of demonstration and the need for norm review and constitutional interpretation in cases of collision between criminal legislation and the Instrument of Government. Based on these two perspectives, the essay will analyze and critique the appellate court practices that have emerged so far. The study is conducted through an examination of current law and then criticizing it. The method used is thus the legal-dogmatic method with a critical approach. The essay concludes that it is within a possible application of the sabotage provision to claim that the guilty verdicts are not unconstitutional. However, the systematics of the Constitution and the practices of the Supreme Court argue otherwise. The proportionality requirement in Chapter 2, Section 21, generates the most discussion throughout the essay since the existence of legal support and a legitimate purpose can be more easily established. Freedom of demonstration is fundamental to a democratic society, which must be considered in a proportionality assessment. An argument raised is that the purpose of the guilty verdicts could have been achieved through less intrusive alternatives since sabotage often involves criminal liability for other, less serious, offenses than sabotage.

The conclusion reached is that there is no clear answer about whether the appellate court's application is unconstitutional, but a more restrictive interpretation would have harmonized better with the rule's systematic context. Furthermore, it is noted that the need for legal review and

constitutional interpretation is not sufficiently met in the appellate court judgments. The appellate court conducts a legal review of the sabotage, in accordance with chapter 11 para. 14 of the Instrument of Government provision, by stating that the regulation itself is not unconstitutional. The legal review should have been done in relation to the effects of the provision in the specific case since it seems obvious that the constitution allows the limitation of freedom of demonstration by the existence of various criminal provisions. However, an interpretative approach (constitutional interpretation) would have been more suitable than a legal review due to the unclear scope of the sabotage offense, and against the backdrop of the increasingly important idea of hierarchically superior rights as instruments for Swedish courts.

Sammanfattning

Aldrig före 2022 har demonstranter dömts för sabotage, trots att bestämmelsen har funnits sedan 1948. Att straffansvar för sabotage nu dömts ut mot aktivister har väckt debatt om hur lagstiftningen egentligen ska tillämpas. Även ett konstitutionellt perspektiv aktualiseras, eftersom domstolen tillämpar strafflagstiftningen på en situation där den tilltalade utövar sin grundlagsskyddade demonstrationsfrihet. Denna uppsats syftar till att utreda hur brottet sabotage förhåller sig till demonstrationsfriheten samt behovet av normprövning och grundlagskonform lagtolkning vid den här typen av kollision mellan strafflagstiftning och grundlag. Uppsatsen kommer utifrån dessa två infallsvinklar analysera och kritisera den hovrättspraxis som hittills uppkommit. Studien genomförs genom en utredning av gällande rätt och för att sedan kritisera den. Metoden som används är därmed den rättsdogmatiska metoden med kritisk inriktning.

Uppsatsen mynnar ut i slutsatsen att det ligger inom en möjlig tillämpning av bestämmelsen om sabotage att påstå att de fällande domarna inte är grundlagsstridiga, men att systematiken i grundlagen och praxis från HD talar för motsatsen. Proportionalitetskravet i 2 kap. 21 § föranleder mest diskussion genom uppsatsen, eftersom existensen av lagstöd och legitimt syfte enklare kan konstateras. Demonstrationsfriheten är grundläggande för ett demokratiskt samhälle, vilket måste beaktas vid en proportionalitetsbedömning. Ett argument som har lyfts är att syftet med de fällande domarna kunde ha uppnåtts genom mindre ingripande alternativ, eftersom sabotage ofta aktualiserar straffansvar för andra, mindre allvarliga, brott än sabotage. Slutsatsen som nås är att det inte finns ett entydigt svar om hovrättens tillämpning är grundlagsstridig, men att en mer restriktiv tolkning hade harmoniserat bättre med regelns systematiska sammanhang.

Vidare konstateras att behovet av lagprövning respektive grundlagskonform tolkning inte blir tillräckligt tillgodosett i hovrättsdomarna. Hovrätten gör en lagprövning av bestämmelsen om sabotage genom att konstatera att föreskriften i sig inte är grundlagsstridig. Lagprövningen borde ha skett i

förhållande till effekterna av bestämmelsen i det konkreta fallet eftersom det framstår som en självklarhet att grundlagen tillåter att demonstrationsfriheten begränsas av existensen av straffbestämmelser av olika slag. Däremot hade ett tolkande tillvägagångssätt (grundlagskonform lagtolkning) lämpat sig bättre än en lagprövning med anledning av sabotagebrottets oklara tillämpningsområde, samt mot bakgrund av den alltmer viktigare idén om normhierarkiskt överordnade rättigheter som instrument för svenska domstolar.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
EKMR	Europakonventionen
HD	Högsta domstolen
Ibid.	Ibiden (på samma ställe)
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
SvJT	Svensk Juristtidning

1. Inledning

1.1 Bakgrund

De senaste åren har frågan om straffrättsligt ansvar för olika typer av klimataktioner uppmärksammats flitigt i media. Under hösten 2023 dömdes aktivisten Greta Thunberg för andra gången för ohörsamhet mot ordningsmakten efter att tillsammans med andra ungdomar blockerat vägen för lastbilar vid en oljehamn i Malmö.¹ Förutom ohörsamhet mot ordningsmakten blir det idag allt vanligare att straffbestämmelsen om sabotage aktualiseras vid den här typen av aktioner. Aldrig före år 2022 har demonstranter dömts för sabotage i Sverige, trots att bestämmelsen har funnits sedan 1948. I augusti 2023 hade 25 personer dömts för sabotage sedan 2022 efter att ha deltagit i vägblockader.²

Den som ”allvarligt stör eller hindrar den allmänna samfärdseln” döms för sabotage enligt bestämmelsen i brottsbalken. Att straffansvar har dömts ut mot aktivister med anledning av sabotagebrottet har väckt debatt. En del menar att en oförutsägbar utveckling håller på att växa fram.³ Andra menar i stället att det krävs hårdare tag mot den här typen av aktioner. Under våren 2022 rapporterade SVT att Moderaterna och Sverigedemokraterna har presenterat förslag för att skärpa sabotagelagstiftningen, bland annat förslaget att höja ministraffet från 14 dagars fängelse till 12 månaders fängelse.⁴ Någon förändring av sabotagebrottet har dock inte skett i, åtminstone inte sedan 1965.

Att demonstranter döms för sabotage föranleder flera frågor om rättssäkerhet, demokrati och domstolarnas roll i normgivningen. Hur bör domstolen tolka

¹ Se <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/greta-thunberg-doms-efter-klimataktion-i-malmo-igen/>.

² Se <https://www.dagensarena.se/innehall/professor-unikt-att-demonstranter-doms-for-sabotage/>.

³ Se *ibid.*

⁴ Se <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/m-vill-se-hardare-straft-mot-klimataktivister/>.

och tillämpa straffbestämmelser i situationer där grundlagsskyddade rättigheter har utövats? Eftersom straffrättsliga regler i sig är en inskränkning av demonstrationsfriheten i regeringsformen måste domstolen se till att krav på lagstöd, legitimt ändamål samt proportionalitet är uppfyllt vid en fällande dom. Uppsatsen kommer att undersöka hur demonstrationsfriheten förhåller sig till sabotagebrottet, samt hur domstolen bör tolka och tillämpa straffbestämmelser i situationer där grundlagsskyddade rättigheter har utövats. Det finns fyra rättsfall om sabotage efter deltagande i demonstration som har tagits upp i hovrätten, vilka kommer att analyseras.⁵

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsens ändamål kan delas upp i två delar. Det första syftet är att undersöka hur brottet sabotage förhåller sig till demonstrationsfriheten i regeringsformen. Det andra är att undersöka vilken betydelse normprövningsrätten och domstolens konstitutionella roll har i fall där en kollision uppstår mellan en grundlagsskyddad opinionsfrihet och ett straffbud i vanlig lag. Med utgångspunkt i dessa perspektiv kommer jag att rikta fokus mot de fyra sabotagemålen i Svea hovrätt där den tilltalade invände att dennes agerande omfattades av den grundlagsskyddade demonstrationsfriheten. Därför har följande frågeställningar formulerats:

- Är Svea hovrätts tillämpning av straffbestämmelsen sabotage, i de fall demonstranter har dömts för brott, en godtagbar inskränkning av demonstrationsfriheten i regeringsformen?
- I vilken utsträckning har hovrätten utnyttjat sin lagprövningsrätt respektive en grundlagskonform lagtolkning i de aktuella fallen?
- Är hovrättens tillämpning av lagprövningsrätten respektive grundlagskonform lagtolkning förenlig med rättsutvecklingen av domstolens konstitutionella roll?

⁵ Dessa är HovR B 2870-23, HovR B 554-23, HovR B 9382-23, HovR B 5873-23. Det finns ytterligare två mål där den tilltalade har åtalats för sabotage men inte åberopat den grundlagsskyddade demonstrationsfriheten, därför kommer dessa att lämnas utanför studien (jfr. HovR B 11431-22 och HovR B 11852-22).

1.3 Avgränsningar

Eftersom praxis på ämnet är begränsad kommer uppsatsen att undersöka fyra rättsfall som har överklagats och tagits upp i hovrätten. Samtliga mål har tagits upp i Svea hovrätt. Genom uppsatsen förekommer olika benämningar som syftar på dessa rättsfall, till exempel 'de aktuella rättsfallen' och 'rättsfallen från Svea hovrätt'. Även termerna 'de fällande domarna' eller 'en fällande dom' används. Användningen är missvisande, eftersom hovrätten friar den tilltalade i två fall⁶. Den tilltalade i dessa fall friades med hänvisning till att gärningen inte hade orsakat en allvarlig störning, vilket krävs för straffansvar. Eftersom det finns påfallande likheter mellan de fyra rättsfallen och de friande domarna inte motiverades av demonstrationsfriheten kommer 'de fällande domarna' eller 'en fällande dom' att användas ändå av förenklingsskäl, och ska förstås som den inträffade eller potentiella konsekvensen av en fällande dom.

En del av den grundlagsskyddade demonstrationsfriheten finns i Europakonventionen (EKMR), eftersom konventionen är inkorporerad i den svenska grundlagen genom 2 kap. 19 § regeringsformen. Med hänsyn till uppsatsen omfattning kommer framställningen huvudsakligen fokusera på demonstrationsfriheten såsom den kommer till uttryck i regeringsformen.

Begreppet 'normprövning' är ett vidare begrepp än 'lagprövning', även om de ofta används synonymt. Eftersom frågan om normprövning och tolkning i rättsfallen förhåller sig till regeringsformen och EKMR som båda gäller som lag i svensk rätt kommer begreppet 'lagprövning' användas i analysen. Begreppet 'normprövning' kommer dock fortfarande att förekomma i den allmänna framställningen av domstolens konstitutionella roll.⁷

⁶ Se HovR B 5873-23 och HovR B 2870-23.

⁷ Jfr Martin Sunnqvist (2008) s. 646.

1.4 Metod och material

För att besvara den första frågeställningen krävs först en redogörelse för hur demonstrationsfriheten i förhållande till straffbestämmelsen om sabotage. Jag kommer därför att använda mig av den rättsdogmatiska metoden. Rättsdogmatiken har till uppgift att beskriva gällande rätt och utgår ifrån de allmänt accepterade rättskällorna, dvs. lagstiftning, praxis, lagförarbeten och juridisk litteratur.⁸ I nästa steg kommer domarna från Svea hovrätt att analyseras för att besvara frågan om straffansvar i de aktuella fallen utgör en godtagbar begränsning av demonstrationsfriheten. Således kommer den kritiskt rättsdogmatiska metoden att användas i denna del.⁹ Domarna från hovrätten är inte en bindande rättskälla, men analyseras ändå i avsaknad av praxis från HD eftersom de kan ha vägledande och exemplifierande betydelse. Den andra och tredje frågeställningen kommer att besvaras med hjälp av ett likadant tillvägagångssätt.

En viktig utgångspunkt för uppsatsen är lagstiftning, förarbeten och rättspraxis. Även om den rättsvetenskapliga litteraturen brukar placeras längre ner på rättskällehierarkin utgörs en viktig del av materialet av juridisk litteratur.¹⁰ Den rättsvetenskapliga litteraturen, tillsammans med lagtexten, förarbeten och rättsfall, har en förklarande funktion för uppsatsen och bidrar med förståelse för hur demonstrationsfriheten och straffbestämmelser ska förhållas till varandra. Normprövningsrätten har behandlats i en mängd artiklar och böcker, därför spelar litteraturen en viktig roll för uppsatsen även i denna framställning.

⁸ Se Kleineman (2018) s. 21 och Sandgren (2018) s. 49.

⁹ Se Kleineman (2018) s. 40.

¹⁰ Se Sandgren (2018) s. 45.

1.5 Forskningsläge

Forskning som handlar om sabotagebrottet i förhållande till demonstrationsfriheten är i princip obefintlig. Frågan om hur sabotagebrottet ska tolkas har inte heller utforskats i någon större omfattning. Uppsatsens diskussion ämnar således bidra med ett nytt perspektiv på frågan om straffansvar för olika typer av klimataktioner. Vad gäller demonstrationsfriheten har Thomas Bull skrivit en doktorsavhandling om det svenska grundlagsskyddet för mötes- och demonstrationsfriheten. I denna tar han bland annat upp möjligheten att upplösa demonstrationer och demonstrationsfriheten i förhållande till brotten mot allmän ordning i 16 kap BrB och brottet egenmäktigt förfarande i 8 kap BrB.

Normprövningen och domstolarnas konstitutionella roll har sedan länge varit en omdiskuterad fråga i den svenska juridiska debatten vilket har genererat en mängd forskning. Oscar Söderlund har skrivit särskilt utförligt om regeringsformens proportionalitetskrav som grund för normprövning och grundlagskonform tolkning i en tredelad artikel för Svensk Juristtidning.

1.6 Disposition

Kapitel 2 innehåller en redogörelse för den grundlagsskyddade demonstrationsfriheten i regeringsformen samt Europakonventionen. I kapitel 3 behandlas straffbestämmelsen om sabotage. I kapitlet kommer även en sammanfattning av de aktuella domarna från hovrätten göras. Kapitel 4 redogörs för desvenska domstolarnas konstitutionella roll genom normprövning och grundlagskonform tolkning. I efterföljande kapitel 5 kommer uppsatsen att diskutera och analysera sabotagebrottet i förhållande till demonstrationsfriheten och i vilken utsträckning domstolen har utövat lagprövning och grundlagskonform tolkning för att lösa kollisionen mellan grundlagen och en vanlig lag. Avslutningsvis kommer diskussionen mynna ut i en avslutande kommentar där analysen sammanfattas och frågeställningarna besvaras.

2. Demonstrationsfriheten

2.1 Regeringsformen

Demonstrationsfriheten är en frihet att anordna och delta i demonstrationer på allmän plats.¹¹ Den punktats upp tillsammans med de övriga opinionsfriheterna i i 2 kap. 1 § RF. Även om de olika opinionsfriheterna har fått egna punkter är de sammankopplade och inte alltid helt enkla att avgränsa från varandra. Framför allt brukar yttrandefriheten ingå som ett centralt moment i de andra opinionsfriheterna. Anordnar någon en demonstration aktualiseras utöver yttrandefriheten även informationsfriheten för de som deltar och tar del av manifestationen och mötesfriheten.¹² Demonstrationsfriheten skiljer sig från mötesfriheten på så sätt att till skillnad från möten kan demonstrationer bestå av en enda person.¹³

Såväl demonstrationer med tillstånd som utan tillstånd åtnjuter grundlagsskydd.¹⁴ Det finns inte heller något krav att en demonstration ska vara fredlig.¹⁵ Sammankomsten får endast upplösas om den orsakar oordning och allvarlig störning av trafiken.¹⁶ Något som inte framgår av själva lagtexten är kravet på en åsiktsmanifestation. Istället framgår det i förarbetena och mer indirekt, av skillnaden gentemot mötesfriheten. Det finns anledning att betona kravet på en åsiktsmanifestation, eftersom det inte får tolkas för snävt. I JO 1992/93 s. 62 ingrep polisen på ett sätt som var olagligt mot en demonstration eftersom polismännen felaktigt ansåg att det inte förelåg en åsiktsmanifestation. Utöver plakat, talkörer, m.m., kan symboliska handlingar

¹¹ Se 2 kap. 1 § 4 p. regeringsformen.

¹² Se Bull (2023) s. 62.

¹³ Se Bull (2023) s. 66.

¹⁴ Se *ibid.*

¹⁵ Se Jermsten (2023).

¹⁶ Se 2 kap. 4, 22 och 25 §§ ordningslagen.

och mer fysiska ageranden ge uttryck för en åsikt som faller in under grundlagsskyddet.¹⁷

Begränsningar av demonstrationsfriheten får endast ske i enlighet med regeringsformens föreskrifter. Enligt 2 kap 21 § RF framgår att begränsningen endast får ske genom lag. Begränsningen får endast föranledas av ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Dessutom måste begränsningen möta kravet på proportionalitet, vilket formuleras som att den ”aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den”. Prövningen görs i tre steg: 1) om åtgärden kan leda till det önskade resultatet, 2) finns det ett annat, mindre ingripande, alternativ och 3) en allmän bedömning av vinsterna mot det intrång som åtgärden innebär.¹⁸ Vidare får den inte sträcka sig så långt att den skulle utgöra ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar.¹⁹ Demonstrationsfriheten får begränsas med hänsyn till ordning och säkerhet vid sammankomsten eller till trafiken enligt 2 kap. 24 § RF.

I doktrinen har Bull gjort vissa uttalanden angående möjligheten att begränsa demonstrationsfriheten med anledning av trafikhänsyn. Bull menar att man bör kunna tillåta demonstrationer även när de stör trafiken. Här framhåller författaren att grundlagen inte innebär att alla trafikhänsyn viktas tyngre än intresset av att utöva demonstrationsfriheten och att ”[n]ågot grundlagsskydd för en smidigt flytande trafik finns inte”. Även i rusningstrafik, när störningen på trafiken kan bli stor, bör man tillåta demonstrationsfriheten, enligt Bull.²⁰ Författaren framhåller vidare:

¹⁷ Se Bull (2023) s. 66-68.

¹⁸ Se Bull (2023) s. 98.

¹⁹ Se 2 kap 21 § regeringsformen.

²⁰ Se Bull (1997) s. 583.

Att demonstrera i rusningstid är ett rationellt sätt att försäkra sig om största möjliga spridning av sitt budskap. Det bör därför inte helt omöjliggöras i ett samhälle som tar opinionsfriheterna på allvar. En sådan möjlighet kan dock bara gälla under en viss period. Ju större störningarna blir, desto kortare blir den skyddade perioden. Att blockera en motorväg under rusningstid kan ur denna synvinkel vara acceptabelt under en kort tid. Därefter kan man anse att en allvarlig störning av trafiken är för handen. Är tillfället ett annat och lugnare utsträcks tiden innan en allvarlig störning föreligger.²¹

Här bör kommenteras att det ovan citerade gäller möjligheten att upplösa en sammankomst med hänvisning till 2 kap. 23 § ordningslagen (1993:1617), men kanske ändå kan ha bäring på frågan om hur man ska förstå och väga intresset av en oinskränkt demonstrationsfrihet mot intresset av en ostörd trafik.

På grund av att opinionsfriheterna är så nära sammankopplade kan en begränsning av demonstrationsfriheten även innebära en begränsning av flera rättigheter, exempelvis yttrandefriheten och mötesfriheten. Framför allt är yttrandefriheten central och ingår som ett moment i utövandet av de övriga opinionsrättigheterna.²² I ett avgörande från Högsta domstolen framgår att ett straffbud ska tolkas försiktigt om det kommer i konflikt med de ”grundlagsfästa värdena”.²³

2.2 Demonstrationsfriheten i Europakonventionen

Enligt Europakonventionens artikel 11 har var och en rätt till mötesfrihet, “the right to peaceful assembly and freedom of association with others”. Formuleringen innebär att demonstrationer som innehåller våld faller utanför

²¹ Se *ibid.*

²² Se Holmberg m.fl., Regeringsformen, (2019-07-03, version 3A, JUNO), 2 kap. 1 §.

²³ Det aktuella fallet handlade om yttrandefriheten och hotbrott, HD B 6101-19.

artikelns skydd. Rätten att delta i fredliga sammankomster innebär en förpliktelse för staten att tillåta dessa sammankomster och att deltagarna inte får i efterhand drabbas av straff eller annan påföljd för deras medverkan. Artikel 11 hindrar inte att den som deltar i sammankomsten på ett sätt som strider mot nationell lag straffas för lagbrottet.²⁴

Inskränkningar av artikel 11 Europakonventionen kräver stöd i lag, att begränsningen är nödvändig i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, förebyggande av oordning eller brott, skydd för hälsa eller moral eller av annans fri- och rättigheter.²⁵ Kravet på nödvändighet ska inte tolkas för strikt. Det måste finnas ett angeläget samhällsligt behov och begränsningen får inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till detta behov. Vid denna prövning har medlemsstaterna ett visst bedömningsutrymme.²⁶

Europadomstolens domar fyller idag en viktig vägledande funktion för svenska domstolar när de tillämpar konventionens regler eller annars har att pröva frågor om fri- och rättigheter.²⁷ Ett mål som berör demonstrationsfriheten i förhållande till straffbestämmelser är *Kudrevičius m.fl. mot Litauen*, där vägar hade blockerats av demonstranter under mer än 48 timmar i syfte att protestera mot situationen inom lantbrukssektorn. För aktionen dömdes bönderna till villkorliga fängelsestraff för upplopp. Enligt Europadomstolen innebär inte de fällande domarna en kränkning av klagandenas rättigheter. I sin proportionalitetsbedömning kom domstolen fram till att agerandet (att blockera tre motorvägar i strid med utfärdade

²⁴ Se Danelius (2015) s. 518.

²⁵ Se art. 11.2 Europakonventionen.

²⁶ Se Danelius (2015) s. 517.

²⁷ Se Jermsten, Regeringsformen (1974:152) 2 kap. 1 §, Lexino, 2023-07-01 (JUNO).

tillstånd för att orsaka kaos och få uppmärksamhet för sin sak) utgjorde ett klandervärt beteende som staten hade rätt att bestraffa.²⁸

²⁸ Se *Kudrevičius m.fl. mot Litauen* (37553/05) dom den 15 oktober 2015, punkt 170. Se även Danelius (2015) s. 174-175.

3. Straffbestämmelsen om sabotage

3.1 Brottet sabotage i 13 kap 4 § brottsbalken

Brottet sabotage har funnits sedan 1948 och behandlas idag i brottsbalken 13 kap. 4-5 §§ som ett av de allmänfarliga brotten.²⁹ Brottet mot allmänheten upptas, lite som en mellangrupp, efter brotten mot enskild men innan brotten mot staten i brottsbalken.³⁰ Sabotage innebär att någon skadar, förstör eller allvarligt hindrar användningen av ett av de objekt som anges i bestämmelsen (s.k. sabotageobjekt).³¹ De uppräknade objekten tjänar olika samhällsfunktioner och genom bestämmelsen syftar man på att skydda dessa intressen från fara för olika störningar. Om gärningen i fråga åstadkommer skada eller förstörelse på något, som inte räknas som ett sabotageobjekt, faller gärningen utanför det straffbara området enligt 13 kap. 4 §, men den kan fortfarande bestraffas som skadegörelse enligt 12 kap.³²

Ett av sabotageobjekten som räknas upp i bestämmelsen är den ”allmänna samfärdseln”.³³ Någon närmare definition som talar om vad den ”allmänna samfärdseln” betyder saknas i bestämmelsen, men enligt Svenska Akademiens ordlista är ”transporter och persontrafik inom ett visst område” den allmänna betydelsen av begreppet ”samfärdsel”.³⁴ Det innefattar trafiken på vägar, vid busslinjer och hamnanläggningar, järnvägar och spårvägar, m.m. Oavsett

²⁹ Jfr. prop. 1948:80.

³⁰ Se Bäcklund m.fl., *Brottsbalken* (2023-11-24, version 23, JUNO) 13 kap.

³¹ Se Ulväng m.fl., (2014) s. 25-26.

³² Se Bäcklund m.fl., *Brottsbalken* (2023-11-24, version 23, JUNO) 13 kap. 4 §.

³³ Se *ibid.*

³⁴ Se Svenska Akademiens ordlista (2015), *samfärdsel*.

transportmedel krävs alltid att trafiken i fråga tjänar den allmänna samfärdseln för att bestämmelsen ska aktualiseras.³⁵

Utöver objektrekvisitet finns även ett handlingsrekvisit. För att uppfylla handlingsrekvisitet krävs att sabotageobjektet skadas eller förstörs, alternativt att dess användning allvarligt störs eller hindras. Kravet på allvarlighet innebär att ansvar för sabotage inte bör dömas ut om handlingens negativa konsekvenser är begränsade. Handlingen kan dock fortfarande aktualisera straffansvar för andra brott vars rekvisit uppfylls, till exempel skadegörelse.³⁶

En gärning som ansågs medföra en allvarlig störning av den allmänna samfärdseln var den i rättsfallet RH 2006:14. I fallet hade den åtalade i utpressingssyfte hotat med att låta fyra sprängladdningar detonera. Sprängladdningarna var placerade nära viktiga trafikleder för bil, järnväg och båt vilket gjorde det nödvändigt att under ett drygt dygn dirigera om trafiken.³⁷

I lagtexten kan utläsas att stridsåtgärder på arbetsmarknaden har undantagits från bestämmelsens räckvidd. Blockader, strejker och lockouter kan inte bli straffbara så länge det inte råder krigstillstånd och bestämmelserna angående landsförräderi eller landssvek kan tillämpas i 22 kap. Även om åtgärden skulle innefatta att en avtalsenlig förpliktelse bryts inträder inte straffansvar, till exempel vid underlåtenhet att fullgöra avtalad leverans eller vid avtalsstridig strejk.³⁸

³⁵ Se Bäcklund m.fl., Brottsbalken (2023-11-24, version 23, JUNO) 13 kap. 4 §.

³⁶ Se Zila, Brottsbalken (1962:700) 13 kap. 4 §, Lexino, 2023-06-01 (JUNO).

³⁷ Se Zila, Brottsbalken (1962:700) 13 kap. 4 §, Lexino, 2023-06-01 (JUNO).

³⁸ Se Bäcklund m.fl., Brottsbalken (2023-11-24, version 23, JUNO) 13 kap. 4 §, under Handlingsrekvisitet.

3.2 Sabotage och demonstration i hovrättens praxis

Flera demonstranter har dömts för sabotage i såväl tingsrätt som hovrätt. Det rör sig i samtliga fall om fredliga aktioner genom att man har blockerat olika vägar som inneburit att trafikens framkomlighet har förhindrats. Våld eller skadegörelse har inte förekommit under någon av de aktuella demonstrationerna. I två fall har hovrätten friat den tilltalade, i övriga fall har demonstrationen i fråga ansetts utgöra ett fullbordat brott, dvs. ett handlande som har allvarligt stört eller hindrat den allmänna samfärdseln.

Frågan om hur kravet på ”allvarlig störning” ska tolkas är centralt i domarna. Att det saknas tydlig ledning angående hur ”allvarlig störning” ska tolkas är något som domstolen återkommer till i flera av målen. Hovrätten konstaterar i ett fall att det inte finns någon ledning för hur begreppet ska tolkas, men att det måste röra sig om en ”störning av viss större dignitet” till följd av handlandet.³⁹

Att en fällande dom skulle strida mot den grundlagsstadgade demonstrationsfriheten är ett argument som åberopas av försvaret i fyra fall. I tre av dessa invänder försvaret att en fällande dom skulle vara en oproportionerlig begränsning av den tilltalades demonstrationsfrihet, och i det fjärde sägs enbart att agerandet skyddas av demonstrationsfriheten. Oaktat hur försvaret har formulerat invändningen har domstolens resonemang sett någorlunda likadant ut i de fyra fallen.

Inledningsvis förklarar tingsrätten i respektive fall att begränsningar av demonstrationsfriheten får göras i enlighet med 2 kap. 1 § första stycket 4 punkten regeringsformen respektive 20 § och 24 § första stycket, och att dessa bestämmelser riktar sig i första hand till lagstiftaren men kan bli föremål för

³⁹ Se HovR B 2870-23.

bedömning av domstolen genom lagprövning (11 kap 14 § första stycket RF). En domstol får inte tillämpa en föreskrift om domstolen finner att den står i strid med grundlagen (11 kap. 14 § regeringsformen). Därefter konstateras att det inte har framkommit någonting i målet som talar för att straffbestämmelsen, alltså sabotage i 13 kap. 4 § brottsbalken, skulle vara grundlagsstridig.⁴⁰ Utöver det nyss sagda fastslås i ett av fallen att det inte heller har visats att en fällande dom skulle innebära en oproportionerlig inskränkning av den tilltalades rättigheter i just det fallet.⁴¹ Något liknande resonemang om proportionalitet presenteras inte i de övriga domarna.

Angående frågan om lagprövning och grundlagskonform tolkning kan konstateras att hovrätten har behandlat frågan om lagprövning i enlighet med 11 kap. 14 § regeringsformen men något om grundlagskonform tolkning sägs däremot inte i någon av rättsfallen.

⁴⁰ Med undantag från HovR B 5873-23, där domstolen något mer kortfattat konstaterar att straffbestämmelsen inte strider mot grundlagen enligt tingsrättens bedömning, men innebörden är densamma.

⁴¹ Se HovR B 9382-23.

4. Normprövning och grundlagskonform tolkning i svensk rätt

4.1 Allmänt om normprövningen i svensk rätt

Normprövning innebär lite förenklat en kontroll av normers förenlighet med konstitutionen.⁴² En förutsättning för normprövning är att det finns en normhierarki, där olika föreskrifter ingår i olika nivåer.⁴³ Tanken att grundlagen är överordnad vanliga lagar introducerades genom det kända amerikanska avgörandet *Marbury v. Madison* 1803 och etablerade 'judicial review' som ett konstitutionellt institut.⁴⁴ För svenska domstolar växte idén om normhierarkiskt överordnade rättigheter som instrument i samband med europeiseringen, medlemskapet i EU och Europakonventionen (EKMR).⁴⁵ Att domstolen kan pröva lagars grundlagsenlighet är idag inte särskilt kontroversiellt, däremot har normprövningsrättens *omfång* blivit föremål för omfattande debatt och dess betydelse är inte helt given.⁴⁶

Till skillnad från flera europeiska länder har Sverige inte någon författningsdomstol som prövar lagars grundlagsenlighet. Istället har vi vad som kan beskrivas som en "decentraliserad modell" för lagprövning, där frågan om en lag är grundlagsstridig aldrig prövas separat utan alltid i samband med en pågående rättegång. Om domstolen skulle anse att den tillämpliga lagen är grundlagsstridig, ska lagen inte tillämpas i det aktuella fallet. Ett mindre drastiskt alternativ är att domstolen tolkar lagen på ett sätt som främjar en lösning i tvisten och innebär att lagen inte anses strida mot

⁴² Se Åhman (2011) s. 19.

⁴³ Se prop. 2009/10:80 s. 141.

⁴⁴ Se Nergelius (1996), s. 142.

⁴⁵ Se Bull (2013) s. 79. Se också exempel på detta synsätt i NJA 2005 s. 805.

⁴⁶ Se Nergelius (1996), s. 142.

grundlagen, istället för att åsidosätta lagen helt (grundlagskonform tolkning).⁴⁷

Fram till 2010 års reform av regeringsformen kvalificerades normprövningen av ett uppenbarhetsrekvisit, vilket innebar att endast om det förelåg en uppenbar motstridighet mellan en föreskrift och grundlagen kunde denna föreskrift åsidosättas.⁴⁸ Uppenbarhetsrekvisitet togs bort och andra stycket i 11 kap. 14 § RF trädde i dess ställe. Bakom förändringen låg bland annat medlemskapet i EU som medförde att domstolarna inte var bundna av något krav på uppenbarhet vid prövningen av de svenska reglernas överensstämmelse med EU-rätten, istället var EU-domstolens rättspraxis ledstjärna. En intention var också att uppmuntra domstolarnas normprövning så att rättigheterna i 2 kap. RF skulle få större genomslag.⁴⁹ Borttagandet av uppenbarhetsrekvisitet har påverkat normprövningen i hög grad. I doktrin har uppenbarhetsrekvisitet beskrivits som ett hinder i domstolarnas arbete att upprätthålla en hög nivå av rättighetsskyddet och forcerat HD:s ledamöter att upprätthålla en lag trots att de kunde visa stor sympati för argument om grundlagsstridighet.⁵⁰ Till följd av att synsättet på författningar och överordnade rättigheter har förändrats, och uppenbarhetsrekvisitet har avskaffats, har den svenska grundlagen viktigare ställning i domstolen genom normprövning och grundlagskonform tolkning.⁵¹

⁴⁷ Se Nergelius (1996), s. 145.

⁴⁸ Se prop. 1975/76:209 s. 93.

⁴⁹ Se prop. 2009/10:80 s. 147.

⁵⁰ Se Nergelius (1996) s. 675 och 696. Se även JustR Bengtssons skiljaktiga mening i NJA 1981 s. 1 och NJA 1989 s. 131).

⁵¹ Se Josefsson (2015) s. 48.

4.2 Regeringsformens proportionalitetskrav som grund för normprövning och grundlagskonform tolkning

Det finns anledning att titta närmare på proportionalitetskravet i regeringsformen som grund för normprövning och grundlagskonform tolkning eftersom uppsatsen berör begränsningar av demonstrationsfriheten. Begränsningar av demonstrationsfriheten måste uppfylla kraven på lagstöd, legitimt ändamål och proportionalitet.⁵² Straffrättsliga regler är i sig begränsningar av demonstrationsfriheten och det är den begränsande regleringen, förutsatt att lagstöd finns, som ska prövas mot kravet på proportionalitet. Konflikten står alltså mellan å ena sidan en lagbestämmelse och å andra sidan regeringsformen.

I doktrin har framhållits att det finns två ingångar till proportionalitetsprövningen. Den första är att det som prövas är ifall en, i och för sig korrekt, tillämpning av lagbestämmelsen i det aktuella fallet skulle få konsekvenser som på ett oproportionerligt sätt begränsar någon relativ fri- eller rättighet, varför tillämpning ska underlåtas i enlighet med RF 11:14. En rättighetsbegränsande regel ska inte tillämpas om den är oproportionerlig, helt enkelt.⁵³ Den andra aktualiseras däremot när det är så pass oklart hur den begränsande bestämmelsen ska tolkas i det aktuella fallet att sedvanlig lagtolkning öppnar upp för flera tolkningsalternativ, där domstolen undviker tolkningar som skulle innebära att lagregleringen utgör en oproportionerlig inskränkning. Domstolen underlåter inte att tillämpa lagbestämmelsen, tvärtom tillämpas den och ges en viss innebörd.⁵⁴ Det senare är känt som grundlagskonform lagtolkning och det förra är lagprövning.⁵⁵ Ett annat sätt att beskriva grundlagskonform tolkning är att domstolen tillämpar

⁵² Se 2 kap. 21 § och 2 kap. 20 § regeringsformen.

⁵³ Söderlund (2018) SvJT 2018 s. 396-397.

⁵⁴ Se Söderlund (2018) SvJT 2018 s. 396-397.

⁵⁵ Se *ibid.*

lagbestämmelsen på ett sätt som gör att den ges en innebörd som innebär att den blir förenlig med grundlagen.⁵⁶

Ett rättsfall som berör proportionalitetskravet, lagprövning och grundlagskonform tolkning är NJA 2012 s. 400, det s.k. Mangafallet. I målet hade en person tecknade mangabilder av barnpornografisk natur på sin dator, vilket resulterade i att denne dömdes för barnpornografibrott. Fallet prövades av HD, som undersökte om den fällande domen var en otillåten inskränkning av yttrandefriheten och informationsfriheten. Den fällande domen diskuterades utifrån kraven på lagstöd, legitimt ändamål och proportionalitet. Först konstaterade HD att domen utgjorde en begränsning av yttrandefriheten och informationsfriheten. Lagstöd fanns dock för inskränkningen, eftersom domen baserades på straffbestämmelsen om barnpornografibrott i brottsbalken. Kravet på legitimt ändamål var också uppfyllt, eftersom att skydda barn och unga hade föranlett kriminaliseringen. Avslutningsvis diskuterade HD om den fällande domen (som rättighetsbegränsning) gick utöver vad som var nödvändigt med hänsyn till ändamålet. HD konstaterade att möjligheten till undantag från rättigheterna måste ges en restriktiv tolkning och att ”behovet av begränsningar måste redovisas på ett övertygande sätt”.

57

Angående brottet konstaterade HD att det var oklart om de aktuella teckningarna omfattades av bestämmelsen om barnpornografibrott. HD stadgade att om avgränsningen av straffbestämmelsens tillämpningsområde är oklar måste tolkningen av straffbestämmelsen ske med beaktande av grundläggande principer om yttrandefrihet och informationsfrihet. I det aktuella fallet menade HD att teckningarna inte befogade en så långtgående inskränkning i rättigheterna att alla sådana teckningar skulle kriminaliseras. Dessutom kunde en sådan inskränkning inte heller motiveras med att man syftade på att undgå risken att barn kunde manas till sexuella handlingar.

⁵⁶ Se Nergelius (2008), s. 337.

⁵⁷ Se NJA 2012 s 400 p. 20.

Proportionalitetskravet var alltså inte uppfyllt och den tilltalade friades eftersom straffbestämmelsen hade tillämpats för långtgående med hänsyn till yttrandefriheten och informationsfriheten.⁵⁸

4.3 Något om normprövningen i förhållande till Europakonventionen

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) gäller sedan 1995 som svensk lag. Vid inkorporeringen infördes 2 kap. 19 § i regeringsformen som anger att en lag eller föreskrift inte ska tillämpas om den skulle stå i strid med Europakonventionen. Genom förbudet mot konventionsstridig normgivning har konventionen getts en särskild konstitutionell ställning.⁵⁹ Domstolar kan med stöd av reglerna om lagprövning underlåta att tillämpa en lag eller föreskrift om denna. I förarbetena till paragrafen framhölls dock att normkonflikter av det här slaget ska lösas med hjälp av lagtolkning och rättstillämpningsprinciper i första hand.⁶⁰ Ett välkänt exempel som visar betydelsen av s.k. fördragskonform eller konventionskonform tolkning är rättsfallet NJA 2005 s. 805 ”Predikan i Borgholm” (eller Åke Green-målet). I målet fastslog HD att straffbestämmelsen hets mot folkgrupp skulle tolkas i enlighet med rättighetsskyddet i Europakonventionen. Resultatet av en fördragskonform tolkning blev att straffbudet tolkades restriktivt och att den tilltalade friades.⁶¹

⁵⁸ Se NJA 2012 s 400 p. 20.

⁵⁹ Se Jermsten, Regeringsformen (1974:152) 2 kap. 19 §, Lexino, 2023-07-01 (JUNO), under Europakonventionens konstitutionella ställning.

⁶⁰ Se prop. 1993/94:117 s. 37 f.

⁶¹ Se NJA 2005 s. 805.

5. En analys av Svea hovrätts praxis

5.1 Straffansvar för sabotage som en begränsning av demonstrationsfriheten

Att demonstrationsfriheten kan inskränkas genom straffansvar är i sig oproblematiskt. Det framstår som självklart att demonstrationsfriheten inte är absolut, och att det måste finnas möjlighet att låta den ge vika åt andra samhällsintressen. Begränsningar är tillåtna inom de ramar som regeringsformen sätter upp, dvs. kravet på lagstöd, legitimt ändamål och proportionalitet måste vara uppfyllt. Europakonventionen har motsvarande krav, och som nämnt tidigare utgör artikel 11 inte ett hinder för att straffansvar döms ut till den som har deltagit i en sammankomst på ett sätt som strider mot inhemsk lagstiftning.

Förarbetena till bestämmelsen sabotage är skrivna i en annan tid, långt före europeiseringen och det genomslag rättighetskatalogen i regeringsformen och EKMR har fått idag. Det är inte helt enkelt att hitta ledning i förarbetena om hur bestämmelsens ska tolkas. Vid sabotagebrottets införande undantogs stridsåtgärder på arbetsmarknaden genom olika typer av manifestationer. Blockader som genomförs för att driva igenom en stridsåtgärd på arbetsmarknaden kan inte bli straffbara. Att syftet inte har varit att kriminalisera alla åsiktsyttringar som sker genom blockader skulle kunna tala för en försiktig tolkning av de aktuella klimataktionerna.

Det har i rättsfallen konstaterats att det är oklart hur rekvisitet ”allvarlig störning” ska tolkas och att det saknas ledning i praxis och förarbeten. Utfallet i de olika domarna kan anges ge uttryck för en sådan osäkerhet. Bland de fällande domarna finns demonstrationer från 10 minuter till 45 minuter, med

en negativ trafikpåverkan i mellan 20 minuter och 80 minuter.⁶² I HovR B 11431-22 fastslog hovrätten bedömningen att en blockad av södra länken under 20 minuter i rusningstrafik var att betrakta som en allvarlig störning av den allmänna samfärdseln. I HovR B 2870-23 ogillade hovrätten däremot åtalet mot den tilltalade som hade orsakat en störning om cirka 30 minuter.

I doktrinen har framhållits att kravet på allvarlighet bör utesluta straffansvar för gärningar som endast leder till begränsad negativ påverkan. En sådan tolkning bekräftas även i konstaterandet av hovrätten att det måste röra sig om en ”störning av viss större dignitet” till följd av handlandet.⁶³

Mot bakgrund av avsaknaden av ledning om hur ”allvarlig störning” ska tolkas och osäkerheten hos hovrätten får rättsregeln anses som vag. HD har i Mangamålet fastställt att bara för att den närmare innebörden av en straffbestämmelse beror på tolkningen och tillämpningen i praxis utesluter det inte att ”ingripanden som företas med tillämpning av sådan lagstiftning uppfyller kravet på lagstöd”.⁶⁴ En bokstavstolkning av sabotagebestämmelsen möjliggör att demonstrationer av det här slaget, som blockerar vägar och trafik, påverkar den allmänna samfärdseln tillräckligt negativt för att det ska räknas som en ”allvarlig störning”. Det brott mot sabotagebestämmelsen som de tilltalade har åtalats för får anses ha föranletts av intresset att säkerställa en väl fungerande trafik. Kravet på lagstöd och legitimt syfte får således anses vara uppfyllt.

Frågan som kvarstår verkar alltså vara om de fällande domarna för sabotage i hovrättens praxis utgör proportionerliga inskränkningar av de tilltalades

⁶² I HovR B 9382-23 som innehåller två åtal, dömdes den tilltalade för deltagande av två blockader. Den tilltalade deltog i blockaderna i 45 min respektive 10 minuter. I HovR B 554-23, andra åtalspunkten, uppstod en negativ trafikpåverkan i 20 minuter. I HovR B 11431-22 hade trafiken påverkats i ca 80 minuter.

⁶³ Se HovR B 2870-23.

⁶⁴ Se NJA 2012 s. 400 p. 17.

demonstrationsfrihet. Det har framhållits att proportionalitetsprövningen innefattar tre steg: 1) om åtgärden kan leda till det önskade resultatet, 2) finns det ett annat, mindre ingripande, alternativ och 3) en allmän bedömning av vinsterna mot det intrång som åtgärden innebär.⁶⁵

I Mangafallet verkar HD ha uppehållit sig vid det sista steget⁶⁶, vilket därför kan förmodas vara den centrala frågan i fall där domstolen tolkar straffbestämmelser mot opinionsfriheterna. Hur domstolen bör värdera vinsterna mot förlusterna av fällande domar för sabotage är givetvis en högst subjektiv fråga. Vänder man sig till doktrinen har Bull betonat vikten av intresset av demonstrationsfriheten, även i rusningstrafik. Ledning skulle eventuellt också kunna hämtas från det allmänna uttalandet HD gjorde i Mangamålet angående begränsningar av yttrandefriheten och informationsfriheten. HD stadgade att dessa friheter är grundläggande för ett demokratiskt samhälle och därför måste undantag från dessa ges en restriktiv tillämpning och behovet av begränsningar ska redovisas på ett övertygande sätt.⁶⁷

Det kan antas att det andra ledet, alltså frågan om det finns ett mindre ingripande alternativ, även kan vara av betydelse för en proportionalitetsbedömning i de aktuella rättsfallen. Endast handlingar vars negativa konsekvenser förorsakar en ”allvarlig störning” av samfärdseln ska dömas för sabotage. Handlingen kan aktualisera straffansvar för andra brott, exempelvis egenmäktigt förfarande eller ohörsamhet mot ordningsmakten. På grund av straffskalorna är ansvar för sabotage (fängelse i högst fyra år) ett mer ingripande alternativ i förhållande till egenmäktigt förfarande (böter eller fängelse i högst ett år) och ohörsamhet mot ordningsmakten (böter eller fängelse i högst sex månader). Man kan fråga sig om syftet, att se till att

⁶⁵ Se uppsatsens kap 2.1.

⁶⁶ Se NJA 2012 s. 400 p. 19-24.

⁶⁷ Se NJA 2012 s. 400 p. 20.

trafiken inte störs, skulle kunna uppnås genom att de deltagande döms för straffansvar för dessa brott i stället (förutsatt att rekvisiten är uppfyllda).

I domarna från hovrätten görs en prövning av proportionalitetskravet i endast ett av fallen.⁶⁸ Där skriver domstolen att det inte har framkommit någonting ”som gör att en fällande dom för sabotage i detta fall skulle innebära en oproportionerlig inskränkning av [den tilltalades] demonstrationsfrihet”⁶⁹. I övriga domar stadgas angående sabotage som begränsning av demonstrationsfriheten att det inte har framkommit något som innebär att straffbestämmelsen om sabotage skulle vara grundlagsstridig.⁷⁰

Ett problem med rättsfallen är att proportionalitetsbedömningen inte redovisas på ett fullgott sätt.⁷¹ I tre fall verkar den saknas helt. Kanske har domstolen beaktat kravet på proportionalitet i sin bedömning och tanken är att detta kan läsas mellan raderna i formuleringen att en fällande dom inte är grundlagsstridig. Utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv, samt i ljuset av de allmänna uttalanden som gjorts i Mangamålet, bör avsaknaden av en redovisning av proportionalitetsprövningen ses som ett problem. Den fördel som det allmänna vinner står i proportion till den skada (straffansvar för sabotage) som de fällande domarna innebär för den enskilde är därmed inte visat.

Demonstrationsfriheten finns förutom i regeringsformen även i artikel 11 EKMR. Europarättslig praxis har betydelse för hur svensk domstol ska tillämpa de rättigheter som följer av EKMR. I *Kudrevičius m.fl. mot Litauen* kom domstolen fram till att en vägblockad av tre motorvägar som åsiktsmanifestation var ett förkastligt beteende och att den utdömda påföljden

⁶⁸ Se HovR B 9382-23.

⁶⁹ Se HovR B 9382-23 s. 8.

⁷⁰ Denna formulering används med vissa språkliga skillnader i samtliga fyra rättsfall.

⁷¹ Detta mot bakgrund av kravet på proportionalitet i såväl regeringsformen och EKMR och de allmänna uttalanden som gjorts av HD i Mangamålet.

inte innebar en oproportionerlig inskränkning av den klagandes demonstrationsfrihet. Det finns flera likheter med demonstrationen i *Kudrevičius* och de aktioner som ligger till grund för avgörandena från Svea hovrätt, vilket talar för att de fällande domarna utgör en godtagbar inskränkning av artikel 11 EKMR. Dock uppställer Europakonventionen precis som regeringsformen ett krav på proportionalitet. Huruvida begränsningen uppfyller kravet på proportionalitet är, som nämnt ovan, inte redovisat i tre av fyra rättsfall.

5.2 Normkonflikt, normprövning och grundlagskonform tolkning i de aktuella rättsfallen

Frågan om det överhuvudtaget föreligger en normkonflikt ska besvaras jakande. Aktionerna är fredliga och skyddas därför av rättighetsskyddet i såväl regeringsformen som Europakonventionen. Samtidigt är beteendet, att blockera vägar och trafik, störande i sin natur och skulle kunna aktualisera straffansvar för sabotage. Eftersom en normkonflikt mellan grundlag och vanlig lag föreligger aktualiseras domstolens normprövning i dessa fall.

En fällande dom ligger inom ramen för en möjlig tolkning av bestämmelsen, varför kravet på lagstöd är uppfyllt. Att ett legitimt ändamål existerar kan också konstateras (trafikhänsyn). Det är således proportionalitetskravet som bör problematiseras, och som blir grund för normprövningen. Enligt Söderlunds antagande finns två ingångar till proportionalitetsprövningen. Antingen tillämpas en bestämmelse 'korrekt' och om konsekvenserna i det aktuella fallet skulle begränsa demonstrationsfriheten på ett oproportionerligt sätt ska den underlåtas med stöd av 11 kap. 14 § RF (lagprövning). Eller så är det så pass oklart hur bestämmelsen ska tolkas att domstolen kan välja mellan flera tolkningsalternativ, och därmed undviker tolkningar som skulle resultera i en oproportionerlig inskränkning av demonstrationsfriheten (grundlagskonform tolkning).

Intressant nog lyser proportionalitetsprövningen med sin frånvaro i de aktuella domarna. Detta trots att försvaret har åberopat att en fällande dom skulle vara en oproportionerlig inskränkning av den tilltalades demonstrationsfrihet i tre av fyra fall. I ett av fallen tas kravet på proportionalitet upp för bedömning av domstolen, där det konstateras att det inte framkommit några omständigheter som talar för att en fällande dom skulle innebära en för långtgående inskränkning av den tilltalades demonstrationsfrihet.

I samtliga fall konstaterar domstolen att det inte finns något som talar för att bestämmelsen om sabotage skulle vara grundlagsstridig. Intrycket ges att domstolen använder sin normprövningsrätt i enlighet med bestämmelsen om lagprövning enligt 11 kap. 14 § RF. Lagprövningen görs i förhållande till straffbestämmelsen som helhet och inte proportionalitetskravet. Lagprövning innebär att en föreskrift inte får tillämpas om den är grundlagsstridig. Domstolen verkar påstå, *e contrario*, att ingenting har visat att föreskriften i sig är grundlagsstridig, därför ska den tillämpas.

Det finns skäl att problematisera en sådan slutsats. Domstolen stannar vid att generellt konstatera att bestämmelsen om sabotage *per se* är en godtagbar begränsning av demonstrationsfriheten, men det går att argumentera för att en mer nyanserad bedömning borde ha gjorts. I samtliga fall föreligger osäkerhet kring hur straffbestämmelsen ska tolkas i förhållande till de olika klimataktionerna, vilket medför att det kanske krävs mer än att enbart konstatera att en straffbestämmelse är en tillåten begränsning av grundlagsskyddet och att åtalet därmed ska gillas. De uttalanden som HD har gjort angående begränsningar av den nära besläktade yttrandefriheten kan tala för en mer försiktig tolkning.⁷² I Mangamålet prövade HD hur intressena bakom en straffbestämmelse skulle viktas mot intresset av en oinskränkt

⁷² Se uppsatsens avsnitt 2.1 in fine.

ytrandefrihet i det konkreta fallet. Visserligen handlar de aktuella rättsfallen om demonstrationsfriheten och inte ytrandefriheten, men som har framhållits är rättigheterna så pass nära sammankopplade så att mycket talar för att en liknande, mer konkret, bedömning bör tillämpas på dessa fall. Värt att notera är också att det i Mangamålet var straffbestämmelsens otydliga tillämpningsområde i det konkreta fallet som föranledde att en grundlagskonform tolkning krävdes. Som flera gånger nämnt saknas ledning i hur ”allvarlig störning” ska tolkas, bestämmelsens (sabotage) tillämpningsområde måste därför anses vara oklart. Mycket talar alltså för att domstolen borde ha tillämpat sabotagebestämmelsen grundlagskonformt.

Att domstolen verkar som konstitutionell aktör i de aktuella fallen råder det alltså ej någon tvekan om, det är tydligt att domstolen har nyttjat sin lagprövningsrätt i samtliga fyra rättsfall. Det finns mycket som tyder på att en grundlagskonform tolkning hade varit lämpligare, och annars att lagprövningen åtminstone inte skulle ha gjorts i förhållande till själva föreskriften om sabotage, utan i förhållande till dess tillämpning och effekter.

Enligt Söderberg innebär lagprövning i förhållande till proportionalitetskravet att man tillämpar lagbestämmelsen på ett ‘korrekt sätt’ och om det i det aktuella fallet skulle innebära en oproportionerligt stor begränsning av någon fri- eller rättighet ska tillämpningen av lagbestämmelsen underlåtas (11:14 RF). I ljuset av Söderbergs beskrivning framträder ett logiskt felslut i domarna från Svea hovrätt: Hur kan domstolen göra en lagprövning av bestämmelsen om den inte är säker på vad som är att tillämpa den på ett ‘korrekt sätt’? Som domstolen lyfter är rättsläget oklart om hur begreppet ‘allvarlig störning’ i bestämmelsen om sabotage ska tolkas. Ett lämpligare val hade därför varit att domstolen ett annat angreppssätt, nämligen grundlagskonform tolkning.

Det finns också argument utifrån ett europarättsligt perspektiv för att domstolen borde ha utövat sin konstitutionella kontroll annorlunda.

Demonstrationsfriheten skyddas av EKMR art. 11 som gäller som svensk lag och har en särskilt konstitutionell ställning i svensk rätt genom 2 kap. 19 § RF. Enligt förarbetena till 2 kap. 19 § ska normkonflikter mellan vanlig lag och konventionen lösas genom lagtolkning i första hand. Att fördragskonform, eller konventionskonform, tolkning har etablerats som ett viktigt instrument för rättstillämparen är ett faktum, det är NJA 2005 s. 805 ett bevis på. Därför är det kanske, utifrån Europakonventionen och dess konstitutionella ställning i svensk lag, lite förvånande att domstolen väljer att göra en lagprövning av sabotagebrottet enligt 11 kap. 14 § och inte fördragskonform tolkning.

6. Avslutande kommentar

Uppsatsen har undersökt straffansvar för sabotage som begränsning av den grundlagsskyddade demonstrationsfriheten, och huruvida Svea hovrätts tillämpning av straffbestämmelsen kan anses vara en godtagbar begränsning enligt regeringsformen. Eftersom källor om föreskriften, sabotage, i förhållande till demonstrationsfriheten är begränsade saknas ett entydigt svar på uppsatsens första frågeställning. Konstaterat är att en förutsättning för begränsningens godtagbarhet är att kraven på lagstöd, legitimt syfte och proportionalitet är uppfyllda, där de två första får anses vara det i de aktuella domarna. Rättsfallen brister i att redovisa hur proportionalitetsprövningen har gjorts. Detta behöver inte betyda att kravet inte är uppfyllt, alltså att begränsningen, straffansvar för sabotage, i de aktuella situationerna går längre än vad syftet (trafikhänsyn) föranleder.

Frågan om de fällande domarna från Svea hovrätt utgör en godtagbar inskränkning av demonstrationsfriheten i regeringsformen ska alltså besvaras som många andra juridiska frågor, det beror på. Svaret är helt beroende på subjektiva bedömningar om vikten av möjligheten att nyttja demonstrationsfriheten respektive intresset att den allmänna samfärdseln inte störs. Ett argument som har lyfts är att syftet med de fällande domarna kunde ha uppnåtts genom mindre ingripande alternativ, eftersom sabotage ofta aktualiserar straffansvar för andra, mindre allvarliga, brott än sabotage. Sammantaget får det dock konstateras att det är *möjligt* att de fällande domarna utgör en godtagbar inskränkning av demonstrationsfriheten enligt såväl regeringsformen som EKMR. Det nyss sagda innebär inte att det är nödvändigt att en sådan tolkning görs. Flera uttalanden i doktrin om hur sabotagebrottet ska tolkas såväl som hur begränsningar av demonstrationsfriheten ska göras talar i själva verket för motsatsen.

Vid tillämpningen av en föreskrift underordnad grundlagen aktualiseras normprövning och grundlagskonform tolkning. Att lösa den här typen av normkonflikter mellan grundlag och vanlig lag med hjälp av tolkning snarare

än lagprövning har fått ökad popularitet i takt med europeiseringen och efter avskaffandet av uppenbarhetsrekvisitet. Därför framstår det som förvånande att domstolen stannar vid att bestämmelsen i sig, sabotage, inte är grundlagsstridig. Att hovrätten på något sätt tar sig an den konstitutionella frågan i rättsfallen är utan tvekan, lagprövning sker med hänvisning till 11:14 RF. Slutsatsen av den kritik som har förts fram är att domstolen har övervägt att strunta i lagprövningsinstitutet över huvud taget då det är så pass oklart hur bestämmelsen ska tolkas att ett tolkande tillvägagångssätt lämpar sig bättre. Det går att ifrågasätta att domstolen prövade bestämmelsen som helhet mot regeringsformen och inte kravet på proportionalitet som egentligen verkar vara den brännande frågan. En grundlagskonform tolkning av straffbestämmelsen om sabotage gick det inte ens att se en glimt av i hovrättens argumentation, och det återstår att se hur utvecklingen fortsätter. Förhoppningsvis är den, precis som ambitionen med klimatet, hållbar.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Prop. 1948:80 Kungl. Maj.ts proposition nr 80

1993/94:117 s. 37 f. Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor

Prop. 2009/10:80 En reformerad grundlag.

Rättsfall

HD B 6101-19.

HovR B 11431-22

HovR B 11852-22

HovR B 2870-23

HovR B 554-23

HovR B 9382-23

HovR B 5873-23

Kudrevičius m.fl. mot Litauen (37553/05) dom den 15 oktober 2015

NJA 2005 s. 805

NJA 2012 s. 400

Elektroniska källor

Wiberg, Julia (2023-10-12): “Greta Thunberg döms efter klimataktion i Malmö – igen“, SVT. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/greta-thunberg-doms-efter-klimataktion-i-malmo-igen> <Besökt 2023-11-14>

Persson, Elsa (2023-08-23): “Professor: Unikt att demonstranter döms för sabotage“, *Dagens Arena*. <https://www.dagensarena.se/innehall/professor-unikt-att-demonstranter-doms-for-sabotage/> <Besökt 2023-11-18>

Wahlund, Isak (2022-04-14): “M vill se hårdare straff för klimataktivister“, SVT <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/m-vill-se-hardare-straфф-mot-klimataktivister/> <Besökt 2023-12-01>

Svenska akademiens ordböcker (SAOL), *samfärdsel*, 2015 (besökt 2023-11-20), <https://svenska.se/saol/?sok=samf%C3%A4rdsel>

Litteratur

Böcker

Bull, Thomas (1997) *Mötes- och demonstrationsfriheten [Elektronisk resurs] En statsrättslig studie av mötes- och demonstrationsfrihetens innehåll och gränser i Sverige, Tyskland och USA*, Iustus förlag, Uppsala.

Bull, Thomas (2013) *Regeringsformens renässans*, i: Bull, Lundin och Rynning (red.), *Allmänt och enskilt – offentlig rätt i omvandling*, s. 79, Iustus, Uppsala.

Bull, Thomas (2023) *Regeringsformen: en kommentar*, 5 uppl., Studentlitteratur AB, Lund 2023.

Danelius, Hans (2015) *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Kleineman, Jan (2018), *Rättsdogmatisk metod*, i: Nääv, Maria och Zamboni Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 21–46. 2 uppl., Studentlitteratur AB, Lund 2021.

Nergelius, Joakim (1996) *Konstitutionellt rättighetskydd : svensk rätt i ett komparativt perspektiv*, 1 uppl., Fritze, Stockholm.

Nergelius, Joakim (2008) *Till frågan om lagprövning och grundlagsvänlig lagtolknin - än en gång*, i: Christina Moëll, Vilhelm Persson, Henrik Wenander, *Festskrift till Hans-Heinrich Vogel*, s. 337–344, Juristförlaget i Lund, Lund.

Sandgren, Claes (2018), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 4 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Ulväng, m.fl. (2014), *Brotten mot allmänheten och staten*, 2 uppl., Iustus, Uppsala.

Åhman, Karin (2011) *Domstolens kontroll av svensk lags förenlighet med regeringsformen och europarätten 2000–2010*, 1 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Artiklar

Josefsson, Carl (2015) *Domstolarna och demokratin*, SvJT 2015 s. 48.

Sunnqvist, Martin (2008), *I gränlandet mellan lagprövning och lagtolkning*, SvJT s. 645-656.

Söderlund, Oscar (2018) *Regeringsformens proportionalitetskrav som grund för lagprövning och grundlagskonform tolkning i domstol efter 2010 års reform (del I-111)*, SvJT 2018 s. 375–413, 475–513, 579–629.

Lagkommentarer

Bäcklund m.fl., *Brottsbalken: En kommentar*, 13 kap. 4 § brottsbalken, JUNO 23, Norstedts juridik.

Holmberg, Erik m.fl., *Grundlagarna – RF, SO, RO*, 2 kap. 1 § regeringsformen, JUNO version 3A, Norstedts Juridik.

Jermsten, Henrik, *Regeringsformen* (1974:152) 2 kap, avsnitt 1.1 och 2 kap. 19 §, Lexino, 2023-07-01 (JUNO).

Zila, Josef, *Brottsbalken* (1962:700), 13 kap. 4 §, Lexino, 2023-06-01 (JUNO).